

INGLIZ TILI DARSLARIDA O'QUVCHIDA NUTQIY VA TIL KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHGA YO'NALTIRILGAN MASHQLAR

Rajabov Eldor Erkinovich,
G'ijduvon tumani 21- maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. maqolada chet til o'qitish metodikasining muhim jihatlari muhokama qilindi. Jumladan, unda chet til o'quv predmetini nutqiy va til kompetensiyalarini shakllantirish orqali o'qitish masalasi yoritilgan. Shuningdek, mazkur kompetensiyalarni shakllantirishda maqbul sanalgan samarali texnologiyalar taqdim qilingan.

Tayanch so'z va tushunchalar: chet til o'qitish, kompetensiyaviy yondashuv, nutqiy hamda til kompetensiyalari, samaradorlik, ta'lim bosqichlari, metodlar.

Kirish. Globallashuv jarayoni dunyo miqyosida jamiyatning barcha sohalarini qamrab olayotgan sharoitda chet til ta'limi zimmasiga bir qancha muhim vazifalarni yukladi. Bugungi davr chet tildan amaliy foydalanish samaradorligini chet tili o'quv predmetining ham, ta'limning ham asosiy muammosiga aylantirdi. Chet til ta'limining asosiy vazifasi o'quvchilarga faqat bilim berish emas, balki bu bilimlar orqali ularning kommunikativ malakasini oshirishdir. Ayni damda chet til ta'limida ham tarkibiy bosqich amalga oshirildi: reproduktivlikdan kognitivlikka qadam qo'yildi. Bu degani reproduktiv ingliz tilini o'qitishda o'qituvchi kuzatuvchi, yo'naltiruvchi sifatida o'quvchi esa passiv emas, balki faol sub'ekt sifatida harakat qilmoqda. Asosiy qism. Ingliz tilini o'qitish umumiy o'rta ta'lim maktablarida ona tili va rus tilidan keskin farq qiladi. Jumladan, umumiy o'rta ta'lim A2 "Bo'sag'a oldi bosqichi" (Waystage level) da o'quvchilarga kompetensiyalar asosida ingliz tilini o'qitishning muayyan samarali texnologiyalarini hamda mashqlarni yaratish va uning amaliy jihatdan yaroqliligini isbotlash ushbu maqolada nazarda tutilgan. Bu esa, xozirgi paytda mavjud ingliz tilini o'rgatishga oid darsliklarning yangi avlodini yaratishga, chet til, xususan, ingliz tilini A2 darajada o'rganuvchilar bilan bog'liq muammolarni hal qilishga, ingliz tilini o'qitishning sifati va samaradorligini amaliy rivojlantirishga yordam beradi. Yuqorida qayd etilgan fikrlarga tayanib, chet tili o'quv predmetini samarali egallashda nutqiy va til kompetensiyalari bilan bir qatorda bir qancha kompetensiyalar ham faol ishtirok etishi Davlat ta'lim standarti hamda hukumat hujjatlarida qayd etilgan. Chet tili bo'yicha A2 daraja uchun ta'lim mazmunida nutqiy kompetensiyani quyidagilar asosida shakllantirish qayd etilgan. Lingvistik kompetensiya tarkibidagi nutqiy kompetensiya – tinglab tushunish nutq faoliyati turi bo'yicha darsga oid ko'rsatmalar va o'qituvchi nutqi, hikoyalari, ob-havo ma'lumotlari, e'lonlar, TV va radio dasturlari, o'rganilayotgan til sohibining tasmaga yozilgan nutqi (qo'shiqlar, she'rlar, dialoglar va boshqalar). Rivojlantiriladigan bilim, ko'nikma va malakalar:

asosiy mazmunini tushunish uchun tinglash; to'liq batafsil tushunish uchun tinglash; muayyan masalalar yoki ma'lumotlar uchun tinglash. Gapirish nutq faoliyati turi bo'yicha dialogik va monologik nutqqa oid quyidagi malakalar o'zlashtiriladi. Dialogik nutq: rasmiy va norasmiy salomlashish, o'zini tanishtirish, rozi bo'lish va rad etish, gapni takrorlash va aniqlashtirishni iltimos qilish, ma'lumot olish va berish, tabriklash, taklif etish va taklifni qabul qilish/ rad etish. Monolog nutq: voqea yoki tajribani sodda bayon qilish, qisqa hikoyani gapirib berish, yoshiga mos mavzuda sodda va qisqa taqdimot qilish, o'rganilayotgan chet tili materialini asosida qisqa hisobot berish. O'qish nutq faoliyati turida, o'rganilgan va o'rganilayotgan til materialidan tashkil topgan qisqa matnlarni o'qish, tarkibida ma'nosini taxmin qila olish mumkin bo'lgan ba'zi yangi so'zlardan iborat badiiy va media matnlarni o'qish, qisqa xabarlardan iborat sodda xatlarni o'qish, darsdan bo'sh vaqtlarida sodda hikoyalar va she'rlarni o'qish kabilar o'rganiladi. Rivojlantiriladigan bilim, ko'nikma va malakalar: chet tilidagi materiallarning umumiy mazmunini tushunish, ayrim ma'lumotlarni olish, tafsilotlarni tushunish va yo'nalishni aniqlash uchun o'qish (belgilar, yorliqlar va hokazo)1. Yozuv bo'yicha shaxsiy xatlar (qisqa xabarlar, tabriklar, eslatmalar, xatlar va hokazolar)ni yozish, sodda anketalarni shaxsiy ma'lumot bilan to'ldirish kabilar xususida yozuv malakasi shakllantiriladi. Til kompetensiyasi – punktuatsiya va orfografiya qoidalarini o'rganish takomillashtiriladi. Leksik kompetensiya negizida mavzuga oid so'zlarni oddiy matnda to'g'ri ishlata olish, so'z tuzilishi (qo'shma so'zlar va affiksatsiya), boshqa tillardan kirib kelgan so'zlar (baynalminal so'zlar) haqida ilk tushunchalarni shakllantirish amal lari bajariladi. Grammatik kompetensiya bo'yicha 5-7 sinf o'quvchilari bir nechta grammatik hodisalarni kompetensiyalar negizida bosqichma bosqich sinflar kesimida o'rganishadi. Fonetik kompetensiyaga oid tovushlarni gapda va yakka holda tinglaganda farqlay olish, kommunikativ vaziyatlarda gapning kommunikativ turlari (darak, so'roq, buyruq gap)ga mos ravishda ritm va intonatsiyadan to'g'ri foydalanish, til tovushlarini, gapirish ko'nikmasini rivojlantirish bilan birga nutqda ishlatishni mashq qilish bilimlar o'zlashtiriladi1. Mazkur muhokama qilinayotgan mavzu yuzasidan quyida 6-sinf o'quvchilariga ingliz tilini o'rgatishda nutqiy va til kompetensiyasini rivojlantirishga oid texnologiyalar va mashqlar maqola muallifi tomonidan ishlab chiqildi. Ushbu taqdim qilinayotgan usullar chet tili o'qituvchilariga darslik materiallariga qo'shimcha bo'lib xizmat qiladi. Jumladan, ularni dars jarayonida qo'llash, o'quvchilarga chet tili o'quv predmetini yanada mustahkam va samarali egallashga asos bo'ladi. O'qituvchilar uchun barcha metodik ko'rsatmalar chet tili o'quv predmetiga oid2 ingliz tilida qayd etilganligi munosabati bilan, biz taklif qilgan mashqlar va texnologiyalar yo'riqnomalari ingliz tilida bayon qilinadi.

Nutqiy kompetensiyaga oid mustahkamlovchi mashqlar. Bunday

mashqlar bir vaqtning o'zida til kompetensiyasini ham mustahkamlashda qo'llanilishi mumkin. Mazkur mashqlarni kichik matnlarni o'qishda foydalanish tavsiya qilinadi.

Masalan, "Read the following Passage and select 2 correct answers from 5 options (A-E)", "Match the beginning of each sentence (A-E) with the correct endings (1-7)", "Select the word in each group that does not have the same meaning", "Before you read the text you should ask yourself or from your partner a few questions: 1. Does the title give me/you a clear idea of the content? 2. Do I/you know anything about this topic? 3. What kind information can I/you expect to find from the text? 4. Can I/you predict the structure of the text from the title?", "Short answer questions.

Read the passage on the following page and answer the questions (A-E) with the words from the text. Write NO MORE THAN TWO WORDS or A NUMBER". Bunday mashqni bajarishda o'quvchi matndan foydalanib, so'ralgan ma'lumot asosida kerakli miqdordagi so'zlarni to'ldirishi kerak. Bu mashqni bajarishda javoblar matnda ketma-ketlikda joylashganligi hamda kerakli raqam yoki so'zlarni to'ldirib javob berish lozimligi o'quvchilarga tushuntiriladi. Xulosa va takliflar. Yuqoridagi fikrlarga hamda metodik tavsiyalarga tayanib, o'quvchilarga ingliz tilini o'qitishda kompetensiyalarni rivojlantirish camarali mashqlar va texnologiyalardan hamda multimedial ta'lim dasturlaridan foydalanib tashkil qilinsa, amaldagi metodik ta'minotni takomillashtirish masalasi hal qilinadi, deb xisoblaymiz.

Chettilidarslaridagi dastlabki daqiqalardan, o'quvchilarga yuqoridagi berilgan mashqlar va texnologiyalardan foydalanilsa, o'quvchilarning xorijiy til o'rganishga bo'lgan qiziqishlari yanada ortadi va zerikishdan yiroqlashadilar. Natijada o'quvchilarning mustaqil, erkin, mantiqiy fikrlash imkoniyatlari kengayadi va kelajakda ularni madaniyatlararo muloqot dialogida ishtirok etish imkoniyati takomillashadi. O'quvchilar ingliz tilini o'rganish orqali belgilangan kompetensiyalarni samarali egallash masalasi quyidagi amaliy tavsiyalarga binoan amalga oshirilishi maqsadga muvofiq:

1. O'quvchilar ma'lum intellektual, ijodiy va kommunikativ bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishlari kerak. Bu degani, ular matn bilan ishlashni bilishlari kerak (asosiy fikrni belgilash va ajratish, chet tilidagi matndan kerakli va zarur ma'lumotlarni qidirib topa olishi), ma'lumotni tahlil qila olishlari, kerakli xulosalarni chiqarishni, diskussiya olib borishni bilishlari, suhbatdoshni tinglashni va tushunishni bilishlari kerak.

2. Uzluksiz ta'lim bosqichlarida har qanday chet tili (ingliz, nemis, fransuz) ni o'qitish va o'rganishda tili o'rganilayotgan mamlakatlar madaniyatini integratsiyalashgan holda tadbiiq qilish lozim. Bu o'rinda, chet tili o'rgatishdagi madaniyat, asosan, ma'lum bir millat, elat, xalqlar hamda milliy qadriyatlar sivilizatsiyasidagi faoliyatga asoslanadi. Ingliz tilini umumta'lim maktablarida o'qitish, asosan, chet tilini o'qitish maqsadi hamda belgilangan ta'lim mazmunidan kelib

chiqib amalga oshiriladi. Bu jarayonda o'rganiladigan lingvistik, leksik, grammatik, talaffuzdagi birliklarda o'quvchining e'tiborini nutqiy jarayonga qaratish lozim.

3. O'quv materiallarini (mashqlar va texnologiyalar) saralashda uzviylik prinsiplariga rioya qilish kerak. Demak, nutqiy va til komtetensiyani rivojlantirishga oid leksik, grammatik xodisalarga ham qo'shimcha mashqlar va texnologiyalar kiritib boriladi.

Adabiyot ro'yxati:

1. O'z.Res. uzluksiz ta'lim tizimining DTS. Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun chet tillari o'quv dasturi: ingliz tili. DTS. Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun chet tillari o'quv dasturi: ingliz til. // "Xalq ta'limi" ilmiy-metodik jurnal. 4-son (may-iyun) 2013-yil.

2. Matt Purland. Big resource book. Intermediate/level 1. First published in the UK by English Banana.com. 2005 y. 128 pages.

3. www.englishbanana.com online materials.

4. Galskova N.D., Gez N.I. Teoriya obucheniya inostrannym yazykam. Lingvodidaktika i metodika. – Moskva: 2006. –335st.

5. Yoqubov I. Amaliy ingliz tili metodikasi. Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik. – T.: 2004. – 223 b.

6. Jamolov J. Chet tili o'qitish metodikasi. Chet tillar oliy o'quv yurtlari (fakultetlari) talabalari uchun darslik. – T.: 1996. – 367 b.